

ВІДГУК

офіційного опонента доктора соціологічних наук,
професора Шатохіна Анатолія Миколайовича
на дисертаційну роботу Лінцової Надії Юріївни
«Споживання в стилі життя мешканців сіл», що подана на здобуття
наукового ступеня кандидата соціологічних наук
за спеціальністю 22.00.04 – Спеціальні та галузеві соціології

Актуальність теми дисертаційної роботи

Задоволення різноманітних потреб людини через споживання можна віднести до основних соціальних функцій суспільства. На всіх етапах розвитку людства характер, спосіб і стиль споживацької поведінки впливали на структурні та стратифікаційні виміри суспільства, формування соціальних статусів і ролей. Сучасні трансформаційні процеси супроводжуються поліваріативністю стилів життя й, відповідно, стилів споживання.

Аналіз способів, рівнів, стилів споживання має певні традиції дослідження, проте переважно в міських поселеннях. Як справедливо наголошує дисертантка, «мешканці ж сіл, хоча і становлять третину населення України, традиційно сприймаються як гомогенна група, зосереджена на проблемі виживання і позбавлена доступу до простору стилів. До того ж ця група є важкодоступною для вивчення інструментами прикладних соціологічних досліджень» (с.17).

Разом з тим на селі відбувається докорінна трансформація сільського способу життя, перехід до багатоукладної сільської економіки з комбінацією звичних і нових форм зайнятості. Традиційно сільський спосіб життя вже не є монолітним з огляду на специфіку зайнятості у сільськогосподарському виробництві, поширення нових форм зайнятості (підприємництва, заробітчанства), посилення маятникової трудової міграції, у тому числі й за кордон. Це створюють основу для розвитку полістилізму на селі,

використання нових технологій і засобів комунікації, що також сприяє запозиченню нових норм і поведінкових зразків.

Усе це безпосередньо впливає на зміни у споживанні мешканців села. Простір споживання розширюється як об'єктивно (завдяки розвитку сфер торгівлі і сервісу на селі), так і суб'єктивно через інтеріоризацію різноманітних зразків споживання та індивідуалізацію смаків і споживчих практик. Саме це обумовлює актуальність теми дисертаційної роботи Н.Ю. Лінцової. Динамічні соціальні перетворення всередині сільського соціуму останніх десятиріч, підкреслюється в дисертації, призвели до появи нових, зникнення старих та трансформації існуючих стилів споживання, що потребує суттєвого переосмислення ключових дослідницьких категорій.

Наукова новизна отриманих результатів

Наведена в авторефераті (с.4-5) та дисертації (с.21-22) наукова новизна отриманих результатів дослідження полягає, на нашу думку, у наступному.

Авторка в цілому вірно і обґрунтовано розв'язує важливу теоретичну і практичну задачу - визначення теоретичних основ і емпіричних характеристик споживання у стилі життя мешканців сіл.

Як видно з тексту дисертації, здобувачка оригінально дослідила габітуальні основи сучасного стилю життя мешканців сіл: *габітус «на землі»*, *габітус «біля землі»*, *габітус «від землі»*, що дало підстави підтвердити можливість застосування існуючих теоретичних моделей для опису стилів споживання сільських мешканців.

Здійснено типологізацію перехідних сільських стилів життя, яка дає можливість спостерігати наслідування, протидію і прийняття зразків міського споживання мешканцями сіл. Цікавою є запропонована авторкою типологізація сільських стилів споживання на основі базових координат процесу споживання (рівня споживчих домагань і рівня споживчих можливостей): а) *насичений тип*, б) *розвинений тип*; в) *дефіцитарний тип*; г) *нерозвинений тип*. В межах кожного типу визначені ознаки споживчих практик.

В процесі дослідження уточнена система показників та індикаторів власне сільського способу життя; удосконалено підходи до відбору кейсів сіл і до організації польового етапу емпіричних соціологічних досліджень у таймінгу проведення фокус-групових дискусій.

Оцінка змісту та завершеності дисертації

Перший розділ дисертації присвячений теоретичному розробленню стилів життя і стилів споживання сільських мешканців. Розглянуто три підходи до аналізу феномену стилю життя в соціологічній традиції. Підкреслено, що українське суспільство характеризується нестійкістю соціальної стратифікації та відсутністю однозначних зразків ідентифікації. Поведінка сільських мешканців тим більше не вкладається в соціальні схеми «середнього класу» чи професійних груп або соціокультурних страт (с.21).

Розгляд основних теоретико-методологічних підходів до аналізу стилів життя, стверджує авторка, дав можливість розглядати стилі споживання як конструкт, який формується з, одного боку, соціокультурним середовищем, в якому перебуває індивід, а з іншого - формується самим індивідом через повсякденні споживчі практики (с.31).

Дисертантка уточнює категорії якість життя як сукупність об'єктивних і суб'єктивних якісних характеристик життєдіяльності індивіда в економічній і соціокультурній сферах, і рівень життя - як сукупність кількісних характеристик його матеріального добробуту (с.35). Описані різні форми споживчої поведінки (гіперспоживання, терапевтична покупка, афіліативні практики).

В другому розділі дисертації досліджуються спосіб і стиль життя сільських спільнот. Детально обґрунтовано концептуальну базу соціологічних досліджень стилів життя і стилів споживання. Сільський соціум, наголошує дисертантка, виживає саме завдяки соціальним мережам, а стратегії виживання сільського населення найчастіше ґрунтуються на комбінації економічних і морально-економічних дій, спрямованих не лише на відтворення конкретного домогосподарства (сім'ї), а й для більш

широкомасштабних соціальних організацій (сусідських об'єднань, територіальних спільнот). Разом із цим поведінку соціально-територіальних спільнот треба розуміти як похідну від соціальних мереж, елементами яких вони є (с.62). Зміст сільського способу життя здобувачка визначає через три групи показників, які характеризують сільську спільноту: 1) ресурси сільської спільноти; 2) профіль сільського мешканця; 3) практики і види активності.

В дисертації підкреслюється, що, коли предметом розгляду є спосіб життя, центральним стає питання «що?»: що становить життєве середовище, які ситуації, практики, заняття наповнюють повсякденне життя сільського мешканця. Коли ж говоримо про стиль, передбачаєм запитання «як?». У контексті споживання це запитання про те, як сільський мешканець обирає стилі споживання, як ставить цілі у споживанні і як пояснює необхідність їх досягнення (с.81).

Третій розділ дисертації - «Стилі споживання сільських мешканців» - присвячено пошуку емпіричних підтверджень існування змодельованих стилів сільського споживання. Дисертанткою протягом 2014 – 2020 років з використанням якісних методологій зібрано кейси 10-ти сільських населених пунктів. В дисертації міститься детальний опис методу фокус-групових дискусій, на яких ґрунтується основна емпірична база дослідження. Для верифікації авторської моделі стилів споживання мешканців сіл було використано феноменологічний підхід із застосуванням комбінації фокус-групових дискусій та методу спостережень, що дало можливість побачити реальні практики і стилі споживання, виявити їхні специфічно сільські властивості та дізнатися про той практичний зміст, який вкладають селяни у стиль споживання (с.106-107). На основі аналізу ФГД робиться висновок про те, що робота в особистому підсобному господарстві все ще є системотвірною практикою сільського життя, але поступово її значення переглядається. Для частини селян вона залишається одним з головних джерел доходу і фактично забезпечує виживання родин, для інших стає

джерелом додаткових прибутків, а для деякого і взагалі втрачає значення як потенційного джерела доходів (с. 142). В дисертації детально розглянуті ресурси сільської спільноти і ресурси селян у формуванні стилів споживання.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих в дисертації

Ступінь обґрунтованості висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертаційній роботі, а також новизна наукових положень мають своє підтвердження докладною теоретико-методологічною аргументацією, значною емпірикою, дослідженням думок зарубіжних та вітчизняних вчених. Зроблені автором висновки мають високу ступень обґрунтованості і безперечно заслуговують бути підґрунтям подальших наукових пошуків.

Таким чином, можна зазначити наявність відповідності між змістом дисертації та обраною авторкою темою дослідження, а також високий аналітичний рівень роботи та її концептуальну цілісність.

Повнота викладу результатів дисертаційної роботи в опублікованих працях та значущість дослідження для науки і практики

Результати дисертаційного дослідження опубліковані Н.Ю. Лінцевою у дванадцяти працях (без співавторства), зокрема у шести статтях у наукових фахових виданнях України із соціології, двох статтях, опублікованих у наукових виданнях за кордоном, а також в чотирьох збірниках тез міжнародних і всеукраїнських конференцій. Публікації повністю відтворюють досягнуті у дисертаційному дослідженні результати.

Результати дисертаційного дослідження можуть бути використані в управлінській практиці для розроблення способів реалізації державних цільових програм розвитку українського села, зокрема трансформації соціальної сфери села в умовах формування ринкових відносин, можуть бути використані у процесі викладання навчальних дисциплін і курсів: «Актуальні проблеми соціальної роботи», «Соціальна робота з різними групами клієнтів», «Соціологія села», «Соціологія управління» тощо.

Дискусійні положення та зауваження

Високо оцінюючи дисертаційну роботу Н.Ю. Лінцової, її актуальність, ступень наукової і практичної значущості, концептуальну цілісність, разом з тим слід звернути увагу на наступні дискусійні питання і зауваження.

1. В дисертації використано багато категорій і понять, які є близькими за змістом та взаємозалежними (спосіб життя, стиль життя, якість життя, спосіб споживання, стиль споживання тощо). На нашу думку, було би доцільним всі ці категорії, поняття і визначення звести у порівняльні таблиці, що підвищить якість визначень і покращить їх сприймання.

2. Дисертантка ретельно і об'єктивно викладає погляди зарубіжних і вітчизняних вчених на проблеми способів і стилів життя і споживання. Проте, на думку опонента, теоретичний рівень наукової роботи підвищився би, якби були й критичні, полемічні зауваження щодо цих концепцій.

3. Не відповідає в повній мірі визначення селища як великого або значного сільського поселення, «що є адміністративно-господарським центром» (с.66). Внаслідок адміністративно-територіальної реформи- 2020, більшість селищ або знизили, або втратили свої адміністративно-господарські функції: замість 490 районів залишилося 136, а також утворилися 1469 територіальних громад.

4. Хотілось би знати думку дисертантки, як впливають соціальні мережі на суб'єктивні оцінки способу життя та стилі споживання сільських мешканців і в чому це проявляється.

5. Як впливає адміністративно-територіальна реформа на спосіб життя й стиль споживання жителів села?

6. На думку опонента, не коректно ототожнювати мале село і хутір (с.131,132). За чисельністю населення хутори, дійсно, є малими селами. Проте не всі малі села є хуторами. Різниця – в зайнятості мешканців населеного пункту у сільськогосподарському виробництві. Тип сільського поселення визначається паспортом населеного пункту.

7. В поданій до захисту дисертації є додатки на 38 сторінках. На жаль, в тексті самої дисертації лише три таблиці і два малюнки, що ми вважаємо недостатнім.

Проте вказані побажання не знижують загальної високої оцінки роботи, так як дослідження виконано на високому методологічному і теоретичному рівні.

***Відповідність дисертації встановленим вимогам
та загальний висновок***

Все вищезазначене дозволяє зробити висновок, що дисертація виконана у відповідності до п. 9, 10, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів» (зі змінами), ухваленого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 р. Результати, які були отримані автором в процесі наукової розвідки, є обґрунтованими, їх наукова новизна повністю розкрита у основних положеннях та висновках роботи, в наслідок чого ця дисертаційна праця має теоретичну та практичну цінність.

Отже, дисертаційна робота «Споживання в стилі життя мешканців сіл» є самостійним, завершеним дослідженням, відповідає вимогам до кандидатських дисертацій, а її автор Лінцова Надія Юріївна заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата соціологічних наук за спеціальністю 22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології.

Офіційний опонент:

професор кафедри соціально-гуманітарних
і правових дисциплін Уманського національного
університету садівництва,
доктор соціологічних наук, професор

А.М. Шатохін

Підпис	<i>А.М. Шатохін</i>
ЗАСВІДЧУЮ	
Начальник відділу кадрів Уманського НУС	
" 29 "	104 2021 р.

